

Een verkennend onderzoek naar de onderbouwing en effectiviteit van beslisinstrumenten voor professionals die samenwerken met gezinnen

Samen met gezinnen beslissingen nemen, hoe doe je dat precies?

Pamela Jakobs en Charlotte Vissenberg

Samenvatting

Hoewel bekend is dat gezamenlijke besluitvorming van jeugdzorg-professionals met gezinnen bijdraagt aan betere hulp en ondersteuning gebeurt dit nog te weinig in de praktijk. Om gezamenlijke besluitvorming te

ondersteunen zijn beslisinstrumenten beschikbaar. De meeste beslisinstrumenten zijn echter nog niet geëvalueerd. Dit artikel brengt in kaart wat er bekend is over beslisinstrumenten voor professionals die samen met gezinnen werken.

'Ik werd door mijn moeder en een hulpverlener van school gehaald. Ze vertelden mij dat ik een tijdje op vakantie ging. Uiteindelijk zat ik vier jaar lang in een internaat. Ik weet eigenlijk nog steeds niet zo goed waarom.' (uit een interview met een jongere van 17 jaar). Deze jongen beschrijft dat hij geen enkele invloed heeft gehad op een van de belangrijkste besluiten in zijn leven waarvan hij de gevolgen nog steeds met zich meedraagt. Helaas geldt dit niet voor deze jongen alleen. Hoewel de

afgelopen twee decennia de bewustwording in de jeugdzorg over de noodzaak van gezamenlijke besluitvorming gegroeid is en in de Jeugdwet staat dat cliënten hun eigen hulpverleningsplan mogen maken, blijkt voornamelijk dat jeugdigen en ouders te weinig invloed hebben op beslissingen die voor hen belangrijk zijn (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen, 2015; Gallagher et al., 2012; art. 4.1 lid 2 Jeugdwet).

Samen beslissen gebeurt te weinig

De afgelopen vier jaar heeft het lectoraat Klantenperspectief in Ondersteuning in Zorg de ervaringen van jeugdigen en ouders met (residentiële) jeugdhulpverlening in Flevoland in kaart gebracht. Bij een grote groep jongeren zagen wij dat in de jeugdzorg belangrijke besluiten (zoals uithuisplaatsing, wisseling van school, inzet van behandeling) alleen met de jeugdigen, alleen met de ouders of zonder inbreng van beiden zijn genomen (Jakobs et al., 2020; Tempel & Vissenberg, 2018; Vissenberg, Tempel & Jurrius, 2017). Wanneer niet het hele gezin betrokken is bij het besluitvormingsproces, kan het genomen besluit negatieve consequenties hebben voor andere gezinsleden of gebaseerd zijn op onvolledige informatie (Jakobs et al., 2020; Vissenberg et al., 2017). Daarnaast zagen wij dat jeugdigen en ouders regelmatig worden uitgenodigd om te participeren in een besluit of de uitvoering daarvan, maar dat van echte invloed op de besluitvorming vaak geen sprake is. Zoals deze moeder aangeeft: *'Ik word uitgenodigd voor de evaluatiegesprekken ieder kwartaal, maar ze luisteren nooit naar mij als ik zeg wat ik denk dat mijn kinderen nodig hebben.'*

Passender, effectiever en meer eigenaarschap

Bovenstaande bevindingen zijn goed verklaarbaar. Het inzetten van de juiste hulp en ondersteuning aan gezinnen is op zichzelf al een uitdaging. Uit onderzoek blijkt dat professionals soms verschillende inschattingen maken over de benodigde hulp bij hetzelfde probleem. Daarnaast lukt het jeugdprofessionals nog onvoldoende om *evidence-based practice* toe te passen in hun handelen, waardoor de hulp vaak niet goed

Jeugdigen en ouders hebben vaak geen echte invloed op de besluitvorming

aansluit bij de hulpvragen van gezinnen (Berben, 2000; Van der Zwet, 2018).

Als beslissingen echter samen met jeugdigen en ouders genomen worden, is de ingezette hulp vaak passender en effectiever, voelen gezinnen zich meer gewaardeerd en nemen ze meer eigenaarschap in het ondersteuningstraject (Bartelink, Ten Berge & Van Yperen, 2013a; Van Yperen et al., 2003). Zo zagen wij in onze onderzoeken dat wanneer er geen gezamenlijke besluitvorming met het hele gezin plaatsvond, de mogelijkheden en krachten van het gezin soms onbenut bleven (zie kader). Vooral bij gezinnen waarbij sprake is van meer-voudige complexe problemen is het belangrijk dat de geboden hulp is afgestemd met alle betrokken gezinsleden, omdat de problemen die spelen vaak met elkaar samenhangen en elkaar versterken.

Wildgroei aan beslisinstrumenten

Het op systematische wijze doorlopen van het besluitvormingsproces draagt bij aan een objectiever resultaat (Bartelink et al., 2013b). De laatste jaren komen er steeds meer hulpmiddelen beschikbaar voor professionals die geschikt zijn om de visie en invloed van jeugdigen en ouders meer centraal te zetten in het besluitvormingsproces. Zo zijn er verschillende beslisinstrumenten, trainingen en ambassadeurs die zich richten op het bevorderen van gezamenlijke besluitvorming. Beslisinstrumenten voor gezamenlijke besluitvorming komen oorspronkelijk uit de medische sector en helpen professionals om de cliënt te betrekken bij het gehele besluitvormingsproces door systematisch een aantal communicatiestapen te doorlopen (Joseph-Williams et al., 2014). Uit onderzoek in de medische sector blijkt dat het gebruik van zo'n beslisinstrument bijdraagt aan meer betrokkenheid van de cliënt bij de besluitvorming en dat het besluit na gebruik van een dergelijk instrument beter aansluit bij de behoeften van de cliënt (Joseph-Williams et al., 2014). Deze medische beslisinstrumenten moeten voldoen aan specifieke kwaliteitscriteria (Joseph-Williams et al., 2014).

Drie voorbeelden van gemiste kansen voor gezamenlijke besluitvorming

Drie zusjes staan op het punt uit huis geplaatst te worden omdat het gezin dakloos is geworden. Een tante geeft aan te willen helpen bij de opvoeding van haar nichtjes. Hoewel de kinderen hebben aangegeven dit graag te willen, wordt deze beslissing niet met hen genomen. Uiteindelijk worden de kinderen uit huis geplaatst en komen zij op verschillende plekken in verschillende steden terecht.

Een meisje dat zelfstandig woont met begeleiding is doorverwezen naar preventieve verslavingszorg, omdat zij soms een joint rookt. Haar wordt uitgelegd wat de negatieve gevolgen kunnen zijn van drugsgebruik. Zij geeft aan dat zij deze dingen wel weet en dat dit niet geholpen heeft. In het gesprek wordt uiteindelijk duidelijk dat zij blowl om vervelende ervaringen uit het verleden te vergeten. Doordat niemand vraagt waarom zij blowl en wat ze nodig heeft, duurt het lang voordat ze uiteindelijk traumatherapie krijgt.

Ouders met een zoon op een 3-milieu-behandelgroep geven aan dat zij aan de online reisgeschiedenis van zijn OV-kaart kunnen zien dat hun zoon tijdens schooltijd ver van het terrein af gaat. Op tijden dat hij op school (op het terrein van de zorginstelling) hoort te zijn, is hij in een andere stad. Het lukt hun niet om de groepsleiders dit in te laten zien, waardoor het spijbelen laat wordt gezien en hun zoon maandenlang geen onderwijs volgt. (Vissenberg et al., 2017; Jakobs et al., 2020).

Dit is niet het geval voor beslisinstrumenten die zijn bedoeld voor jeugdprofessionals. Een bekend uitgangspunt voor de kwaliteit van gezamenlijke

Wanneer er geen gezamenlijke besluitvorming met het hele gezin plaatsvindt, blijven de krachten van het gezin onbenut

besluitvorming is de richtlijn 'Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende zorg voor jeugdhulp en jeugdbescherming' (opgesteld door BPSW, NIP en NVO), waarin een stappenplan uiteengezet wordt. De richtlijn geeft suggesties voor de houding van de professional, het maken van een inhoudelijke analyse, de communicatiestappen en de hulpmiddelen die daarbij gebruikt kunnen worden. Voor de beslisinstrumenten voor jeugdprofessionals zijn echter geen kwaliteitscriteria opgesteld.

Inmiddels zijn voor de jeugdzorg verschillende instrumenten beschikbaar en er komen er steeds meer bij. Verschillende regionale kennis-/academische werkplaatsen spelen in op de behoefte om gezamenlijke besluitvorming te bevorderen. Zo zijn De Bramtool.nl en de methodiek Gezamenlijk Inschatten van Zorgbehoeften ontwikkeld. In Flevoland worden jeugdzorgprofessionals getraind om samen met jeugdigen en hun ouders een verklarende analyse te maken (Flevo Academie Jeugd, n.d.). Al met al lijkt er een groeiend aantal beslisinstrumenten voor gezamenlijke besluitvorming te ontstaan. Bovendien is vaak

Er zijn geen specifieke kwaliteitscriteria opgesteld voor beslisinstrumenten die zijn bedoeld voor jeugdprofessionals

Titel beslisinstrumenten	Ontwikkeld door
1. Keuzehulp voor ouders bij beslissingen in de jeugdhulp en jeugdbescherming (2017)	Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming
2. Bram (2019)	Academische Werkplaats Jeugd Noord Brabant
3. Gesprekstechnieken voor de professional en rol van ouders en jeugdigen (2014)	Bartelink & Kooijman (2014)
4. Gezamenlijk inschatten van zorgbehoeften (2014)	Kenniswerkplaats SAMEN (voorheen de academische werkplaats Samen voor de Jeugd)
5. Tool het beste besluit (2019)	Kinderombudsman

Tabel 1. De geselecteerde beslisinstrumenten

onduidelijk of deze instrumenten daadwerkelijk bijdragen aan een betere gezamenlijke besluitvorming en bij wie. Hoe kies je als jeugdprofessional het meest geschikte instrument dat past bij jouw werkzaamheden?

Keuze van de beslisinstrumenten

Om dit in kaart te brengen hebben we een literatuurstudie gedaan naar bestaande beslisinstrumenten en hebben wij deze instrumenten beoordeeld. We hebben alleen beslisinstrumenten geïncludeerd die op een systematische wijze het gehele besluitvormingsproces samen met jeugdigen en ouders doorlopen (vraagverheldering, de mogelijkheden, de voorkeuren en het uiteindelijke besluit). Hiermee sluiten we aan bij het stappenplan voor gezamenlijke besluitvorming uit de richtlijn Samen beslissen met ouders en jeugdige over 'passende' hulp. Instrumenten die zich richten op een deel van dit proces, bijvoorbeeld het in kaart brengen van de problemen en krachten van een gezin, zijn dan ook niet meegenomen in de analyse. Een voorbeeld van een dergelijk instrument is het Common Assessment Framework. In totaal vonden we elf beslisinstrumenten, waarvan er vijf zijn geselecteerd op basis van de selectiecriteria.

Deze instrumenten hebben we beoordeeld en beschreven aan de hand van een aantal

belangrijke criteria die in de literatuur worden genoemd voor kind- en ouderparticipatie bij de besluitvorming en de kwaliteitscriteria voor beslisinstrumenten voor gezamenlijke besluitvorming in de medische sector (Bartelink & Kooijman, 2014; Josphe-Williams et al., 2014). De kwaliteitscriteria uit de medische sector die betrekking hebben op medische diagnoses en behandelingen hebben we niet meegenomen, omdat deze vaak betrekking hebben op enkelvoudige beslissingen.

De gekozen criteria zijn:

1. Het instrument biedt jeugdigen en ouders de mogelijkheid om hun visie te geven over de situatie, wat er moet veranderen en hetgeen nodig is om deze situatie te veranderen.
2. Het instrument laat zien waar het besluit over gaat en welke keuzes mogelijk zijn met de voor- en nadelen van iedere optie vanuit het perspectief van het gezin.
3. Het instrument begeleidt de betrokken partijen in het proces door middel van een stap-voor-stapprocedure en met instrumenten zoals werkbladen en vragenlijsten.
4. Het instrument verwijst naar of gebruikt de richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming.
5. Het instrument is beschreven in begrijpelijke taal.
6. In het ontwikkelproces van het instrument zijn de behoeften van ouders, jeugdigen en professionals meegenomen.
7. Het instrument is geëvalueerd.

Criteria punten →	1 Gelegenheid geven visie door jeugdigen en ouders	2 Keuzemogelijkheden, voor- en nadelen vanuit perspectief gezin	3 Concrete stap-voor-stapprocedure met instrumenten zoals werkbladen en vragenlijsten
Beslisinstrumenten ↓			
Keuzehulp voor ouders bij beslissingen in de jeugdhulp en jeugdbescherming (2017)	Ja/nee Focus ligt vooral op ouders. Instrument laat keuze of jeugdige betrokken moet worden bij ouders.	+ instrument helpt ouders om in kaart te brengen welke kennis zij nog missen over opties om een goede afweging te kunnen maken.	+ Instrument houdt stappenplan aan zoals beschreven in Richtlijn samen beslissen.
Beslissen, Reflecteren & Analyseren Met jeugdige en ouders (2019)	Ja/nee Focus ligt op ouders of op jeugdige, niet beide tegelijkertijd.	+ Instrument verwijst naar andere hulpmiddelen voor samen beslissen die bedoeld zijn voor ouders of jeugdigen.	+ Instrument is processchema dat verwijst naar bestaande hulpmiddelen voor samen doorlopen van besluitvormingsproces.
Gesprekstechnieken voor de professional en rol van ouders en jeugdigen (2014)	+ Instrument heeft als uitgangspunt dat iedere stap in dialoog plaatsvindt met jeugdigen en ouders.	+ Doordat elke stap expliciet samen met jeugdigen en ouders wordt ondernomen staat perspectief van gezin centraal.	+ D.m.v. aandachtspunten voor professionals, jeugdigen en ouders bij elke dialoogstap stelt instrument visie van gezin centraal.
Gezamenlijk inschatten van zorgbehoeften (2014)	+ Alle stappen van besluitvormingsproces vinden plaats met jeugdigen en ouders.	+ Behoeften en krachten van gezin worden samen met jeugdigen en ouders in kaart gebracht. Daarna wordt gezamenlijk gekeken welke oplossing meest passend is.	+ Instrument houdt helder stappenplan aan en gebruikt instrumenten voor gezamenlijke besluitvorming.
Tool het beste besluit (2019)	Ja/nee Jeugdigen en ouders kunnen niet op alle onderdelen van het proces hun visie geven.	Ja/nee Vanuit het belang wordt gekeken wat het beste besluit is, maar besluit wordt niet afgewogen met jeugdigen en ouders.	+ Instrument heeft stappen: inventariseren belangen kind, inventariseren belangen anderen, afwegen belangen en uitleggen besluit. Instrument bevat ook gebruiksaanwijzing, vragenlijst en checklists.

Tabel 2. Analyse beslisinstrumenten aan de hand van de gekozen criteria punten

4 Verwijzing naar of gebruik richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming	5 Begrijpelijke taal	6 Ouders, jeugdigen en professionals bij ontwikkeling betrokken	7 Instrument is geëvalueerd
+ Instrument is ontwikkeld door Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming.	+ Instrument is beschreven in begrijpelijke en heldere taal.	- Instrument is vertaling van instrument uit de medische wereld.	- Instrument is nog niet geëvalueerd.
+ Instrument verwijst naar samenvatting Richtlijn samen beslissen.	+ Instrument is beschreven in begrijpelijke taal.	+ Bij ontwikkeling waren ouders, jeugdigen en professionals betrokken.	- Instrument is nog niet geëvalueerd, maar is ontwikkeld a.d.h.v. 3-jarig handelingsonderzoek (Blaauw et al., 2018).
+ Dialogestappen komen overeen met stappen uit Richtlijn samen beslissen.	- Instrument bevat moeilijk taalgebruik waardoor het lastig te volgen kan zijn voor jeugdigen en ouders.	- Instrument is niet ontwikkeld met jeugdigen en ouders.	- Instrument is nog niet geëvalueerd, maar is onderbouwd met literatuurstudie naar samen beslissen met jeugdigen en ouders (Bartelink & Kooijman, 2014).
+ Instrument verwijst naar Richtlijn samen beslissen.	+ Instrumenten die bedoeld zijn voor jeugdigen en ouders hebben helder taalgebruik. Voor mensen met taalbarrière zijn speciale instrumenten ontwikkeld.	+ Bij ontwikkeling methodiek zijn professionals, jongeren en ouders betrokken geweest.	Ja/nee Instrument is theoretisch goed onderbouwd en is erkend beslisinstrument bij NJI en Het Loket Gezond Leven. Instrument is geëvalueerd onder ouders met kinderen 0-12 jaar (ZonnW, n.d.).
- Instrument is bedoeld voor alle type professionals die werken met kinderen. Hierdoor heeft het ander stappenplan dan stappenplan in Richtlijn samen Beslissen.	+ Instrument heeft helder taalgebruik en bevat instrumenten speciaal bedoeld voor jeugdigen.	? Het is onduidelijk of bij ontwikkeling instrument jeugdigen, ouders en professionals waren betrokken.	- Instrument is nog niet geëvalueerd.

De meerderheid van de beslisinstrumenten betreft alleen jeugdigen of ouders bij het besluitvormingsproces

Beoordeling

De beoordeling en de beschrijving van de gekozen beslisinstrumenten is te vinden in tabel 2 op pagina 8 en 9. De cijfers in het tabel komen overeen met de cijfers die naast de criteriapunten staan. Hoewel alle instrumenten overwegend goed uit de analyse komen, scoort de 'GIZ-methodiek' het best op alle criteriapunten. Dit betekent dat we verwachten dat dit instrument het meest geschikte beslisinstrument is om gezamenlijke besluitvorming met jeugdigen en ouders te bevorderen. De andere beslisinstrumenten verschillen echter niet veel van dit instrument. Alle beslisinstrumenten hanteren een systematisch stappenplan, waardoor de kans groter is dat er een objectief besluit wordt genomen. Alle instrumenten behalve 'Het beste besluit' zijn gebaseerd op informatie uit de richtlijn 'Samen met ouders en jeugdigen beslissen over passende hulp'. 'Het beste besluit' is gebaseerd op het Kinderrechtenverdrag, waarin het belang van het kind het zwaarst weegt. Uit de analyse blijkt dat de meeste instrumenten gratis gedownload kunnen worden, goed toegankelijk zijn en makkelijk te implementeren. Alleen voor het instrument GIZ-methodiek is een basistraining vereist en vragen de ontwikkelaars een financiële vergoeding van de zorgorganisatie die wil werken met deze methodiek.

De analyse legt ook een aantal zwakke kanten van de instrumenten bloot. Ten eerste blijkt dat drie van de vijf beslisinstrumenten alleen jeugdigen of ouders betrekken bij het besluitvormingsproces, niet allebei. In het verlengde daarvan zijn de meeste beslisinstrumenten niet samen ontwikkeld met jeugdigen en ouders. Dit vergroot de kans dat deze instrumenten niet volledig aansluiten bij de

wensen en behoeften van jeugdigen en ouders. Het laatste punt is dat vier van de vijf beslisinstrumenten nog niet zijn geëvalueerd. Hierdoor is nog niet bekend of en op welke wijze deze beslisinstrumenten daadwerkelijk bijdragen aan gezamenlijke besluitvorming met jeugdigen en ouders.

Meer dan een beslisinstrument

Hoewel gezamenlijke besluitvorming van hulpverleners en gezinnen bijdraagt bij aan effectievere hulpverlening, gebeurt dit in de praktijk nog te weinig. Er zijn weinig beslisinstrumenten beschikbaar die professionals kunnen helpen bij het bevorderen van gezamenlijke besluitvorming met het hele gezin en die alle stappen van gezamenlijke besluitvorming doorlopen. Daarnaast is er weinig bekend over de effectiviteit van deze beslisinstrumenten.

Tegelijkertijd lijkt er meer nodig dan enkel een beslisinstrument. In de meeste beslisinstrumenten werd aangegeven dat een goede samenwerkingsrelatie met jeugdigen en hun gezinnen een voorwaarde is voor het gebruik van het beslisinstrument. Zonder goede samenwerkingsrelatie bestaat het risico dat het gebruiken van een beslisinstrument slechts een invuloefening wordt. Om ervoor te zorgen dat er meer samen beslist wordt met jeugdigen en hun ouders is het daarom belangrijk dat er meer bewustwording ontstaat over het belang van gezamenlijke besluitvorming met alle betrokkenen en de rol die professionals (o.a. door middel van de samenwerkingsrelatie) daarin spelen. Daarnaast is het van belang dat er meer onderzoek gedaan wordt naar de effectiviteit en werkwijze van beslisinstrumenten, zodat het

Zonder goede samenwerkingsrelatie bestaat het risico dat het gebruiken van een beslisinstrument slechts een invuloefening wordt

voor professionals duidelijker is welk beslisinstrument hen kan ondersteunen en voor welke situaties het instrument geschikt is.

Over de auteurs

Pamela Jakobs, MSc

(p.jakobs@windesheim.nl)
werkt als onderzoeker bij het Lectoraat Klantenperspectief in Ondersteuning en Zorg van hogeschool Windesheim. Haar promotieonderzoek richt zich op familieveerkracht en de wijze waarop professionals dit in hun handelen centraal kunnen zetten.

Dr. Charlotte Vissenberg

werkt als associate lector bij het Lectoraat Klantenperspectief in Ondersteuning en Zorg van hogeschool Windesheim. Zij coördineert onderzoeksprojecten rondom het thema 'familie & veerkracht' waaronder de Flevo Academie Jeugd en de Regionale Kenniswerkplaats Jeugd Flevoland.

Geraadpleegde literatuur kunt u vinden op:
www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl